

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2024.1.17>

ELASTYCZNOŚĆ ZASAD ETPC PRZY OCENIE RZETELNOŚCI PROCESU W POSTĘPOWANIU KARNYM

Pavlo Poetylo

*absolwentka Katedry Prawa i Postępowania Karnego
Wołyński Uniwersytet Narodowy im. Lesi Ukrainki (Łuck, Ukraina)
ORCID ID: 0000-0002-0328-0453
advocat.lutsk@gmail.com*

Adnotacja. W zapisach artykułu naukowego autorka dokonuje analizy precedensowej praktyki ETPC w zakresie stosowania zasad zapewniających rzetelność procesu. Celem badania było zbadanie interpretacji sądu ponadnarodowego w celu poznania definicji pojęcia „przepisu”, cech oceny słuszności orzeczeń sądów krajowych za pomocą przepisów, znaczenia przepisów dla sądownictwo Ukrainy. Wybrany cel opierał się na fakcie, że w ukraińskim ustawodawstwie karnym nie istnieje pojęcie „zasady”, a ETPC stwierdza naruszenie rzetelnego procesu sądowego w wielu orzeczeniach, w tym w odniesieniu do Ukrainy. To właśnie potrzeba praktyki ukraińskiego sądownictwa warunkowała postawiony cel.

Aby zbadać postawiony cel, zbadano orzeczenia ETPC w sprawach karnych, gdy świadek oskarżenia był nieobecny na posiedzeniu sądu. Spośród zasad ETPCz wybrano zasadę „pojedynczego lub decydującego dowodu” oraz zasadę (kryterium) testu trzech kroków, które sąd ponadnarodowy stosuje właśnie w celu oceny rzetelności procesu.

Słowa kluczowe: zasada „jednego lub decydującego dowodu”, zasada (kryterium) testu trzech kroków, uprawnienia oskarżonego, precedensowa praktyka ponadnarodowego organu sądowego, nieobecność świadka oskarżenia w sądzie, dopuszczalność dowodu nieobecnego świadka, tożsamość prawna pojęć „zasady” i „kryterium”, przykłady elastyczności przepisów ETPC.

FLEXIBILITY OF ECTHR RULES IN ASSESSING THE FAIRNESS OF A TRIAL IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Pavlo Poetylo

*Postgraduate Student at the Department of Criminal Law and Procedure
Volyn National University named after Lesya Ukrainka (Lutsk, Ukraine)
ORCID ID: 0000-0002-0328-0453
advocat.lutsk@gmail.com*

Abstract. In the provisions of the scientific article, the author conducts an analysis of the precedent practice of the ECtHR regarding the use of rules to ensure the fairness of the trial. The purpose of the study was to study the interpretations of the supranational court to find out the definition of the concept of «rule», the features of assessing the fairness of the decisions of national courts using the rules, the meaning of the rules for the judiciary of Ukraine. The chosen goal was based on the fact that there is no concept of «rule» in the Ukrainian criminal procedural legislation, and the ECtHR states a violation of fair trial in many decisions, including in relation to Ukraine. It was the need for the practice of the Ukrainian judiciary that determined the set goal.

In order to study the set goal, those decisions of the ECtHR in criminal cases, when the witness of the prosecution was absent from the court session, were studied. Among the rules of the ECtHR, the rule of «single or decisive evidence» find the rule (criterion) of the three-step test, which are applied by the supranational court precisely to assess the fairness of the trial, were chosen.

Key words: the rule of «single or decisive evidence», the rule (criterion) of the three-step test, the defendant's rights, precedent practice of a supranational judicial body, the absence of a prosecution witness in court, the admissibility of evidence of an absent witness, the legal identity of the concepts of «rule» and «criterion», examples of the flexibility of the ECtHR rules.

ГНУЧКІСТЬ ПРАВИЛ ЄСПЛ ПРИ ОЦІНЮВАННІ СПРАВЕДЛИВОСТІ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Павло Полетило

*аспірант кафедри кримінального права і процесу
Волинського національного університету імені Лесі Українки (Луцьк, Україна)
ORCID ID: 0000-0002-0328-0453
advocat.lutsk@gmail.com*

Анотація. У положеннях наукової статті автор проводить аналіз прецедентної практики ЄСПЛ щодо використання правил для забезпечення справедливості судового розгляду. Метою дослідження було дослідження тлумачень наднаціонального суду для з'ясування дефініції поняття «правило», особливостей оцінки справедливості

рішень національних судів з допомогою правил, значення правил для судочинства України. Обрана мета ґрунтувалася на тому, що в українському кримінальному процесуальному законодавстві відсутнє поняття «правило», а ЄСПЛ констатує порушення справедливого розгляду в багатьох рішеннях, в тому числі і стосовно України. Саме потреба практики українського судочинства обумовили поставлену мету.

Для дослідження поставленої мети досліджувались ті рішення ЄСПЛ в кримінальних справах, коли свідок обвинувачення був відсутній у судовому засіданні. Серед правил ЄСПЛ було обрано правило «єдиного чи вирішального доказу та правило (критерій) трьохступінчатого тесту, які застосовуються наднаціональним судом саме для оцінки справедливості судового розгляду.

Ключові слова: правило «єдиного чи вирішального доказу», правило (критерій) трьохступінчатого тесту, права підсудного, прецедентна практика наднаціонального судового органу, відсутність свідка обвинувачення в суді, допустимість доказів відсутнього свідка, правова тотожність понять «правило» та «критерій», приклади гнучкості правил ЄСПЛ.

Використання правил ЄСПЛ в українському судочинстві повинне забезпечуватись відповідним національним законодавством. Правові засади цьому є наступні. По-перше, відповідно до статті 9 Конституції України «*Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України*» (Конституція України, 2004). По друге, одним з таких міжнародних договорів, яким забезпечується функціонування Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд) є Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція) (Конвенція, 2023), ратифікована Законом України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів №№ 2, 4, 7 і 11 до Конвенції» (Про ратифікацію Конвенції, 1997), яка набрала чинності для України 11 вересня 1997 року. По-третє, завдяки практиці ЄСПЛ Конвенція постає потужним та динамічним інструментом, що здатен відповідати новим викликам. Визнання практики ЄСПЛ в Україні ратифіковано Законом України «Про виконання рішень та застосування практики ЄСПЛ», стаття 17 якого передбачає, що суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику ЄСПЛ і Європейської комісії з прав людини (яка функціонувала до 1999 року) як джерело права (Про виконання рішень, 2006).

Право на справедливий суд визначене статтею 6 Конвенції, пункт 1 якої передбачає: «Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, який ... встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення...» (Конвенція, 2023). У випадку неявки свідка в судове засідання ЄСПЛ посилається на підпункт «d» пункту 3 цієї ж статті: «Кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має щонайменше такі права: ... d) допитувати свідків обвинувачення або вимагати, щоб їх допитали, а також вимагати виклику й допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення».

Гарантії, передбачені підпунктом «d» пункту 3 статті 6 Конвенції являють собою окремі аспекти права на справедливий судовий розгляд (Al-Rhawaia, 2011: 43). За умов, коли свідок обвинувачення не з'явився в судове засідання, Суд дотримується обох положень Конвенції у їх взаємозв'язку (Windisch, 1990: 23; Ludi, 1992: 43). Крім того, Суд визнає, що підпункт «d» пункту 3 статті 6 Конвенції закріплює принцип, за яким перш, ніж обвинувачений може бути осудженим, усі докази проти нього, як правило, повинні бути надані за його присутності у відкритому судовому засіданні з метою забезпечення змагальності провадження (Schatschaschwili, 2015: 103). Хоча стаття 6 Конвенції гарантує право на справедливий судовий розгляд, вважає Суд, вона не встановлює ніяких правил (підкреслено – *П.П.*) стосовно допустимості доказів як таких, бо це передусім питання, яке регулюється національним законодавством (Schenk, 1998: 45–46; Teixeira de Castro, 1998: 34; Шабельник, 2009: 54). Разом з цим, Суд вбачає, що підпункт «d» пункту 3 статті 6 Конвенції як і інші положення пункту 3 цієї статті є одним із мінімальних прав, які мають бути надані кожному під час пред'явлення йому кримінального обвинувачення (Al-Khawaja, 2011: 89).

Правило «єдиного та вирішального доказу» та його гнучке застосування ЄСПЛ для оцінки справедливості судових рішень

ЄСПЛ за багаторічну практику виробив правила, значення яких незамінне для практики судочинства: «метою правил ... для дослідження питань, пов'язаних із конкретними правами, гарантованими пунктом 3 статті 6 Конвенції, є оцінка загальної справедливості кримінального провадження» (Schatschaschwili, 2015: 116–118).

Серед багатьох правил Суду розглядаємо окремі з тих, які регулюють допустимість доказів відсутнього свідка. Одним із таких є правило «єдиного чи вирішального доказу», правову сутність якого видно з прецеденту: «коли обвинувальний вирок ґрунтується виключно чи вирішальною мірою на показаннях особи, яку звинувачений не мав змоги допитати чи забезпечити проведення її допиту, чи то під час розслідування чи під час судового розгляду, то права захисту обмежені до міри, несумісної з гарантіями, передбаченими статтею 6 Конвенції» (Lusa, 2001: 40).

Вочевидь, правило «єдиного чи вирішального доказу» пов'язане із справедливістю судочинства, оскільки гарантії, викладені в підпункті «d» пункту 3 статті 6 Конвенції є конкретними аспектами права на справедливий судовий розгляд, закріпленого в пункті 1 статті 6 Конвенції, які повинні враховуватися при будь-якій оцінці справедливості судового розгляду (Taske, 2010: 84).

Правова сутність правила «єдиного чи вирішального доказу» тлумачиться Судом ще й так: «... якщо обвинувачуваний вирок ґрунтується тільки чи вирішальною мірою на показаннях особи, яку обвинувачений не міг допитати чи забезпечити її допит, чи під час розслідування, чи під час судового розгляду, права захисту

можуть бути обмежені до міри, несумісної з гарантіями статті 6 Конвенції» (Al-Khawaja, 2011: 149). Прикладом іншого тлумачення Судом правила «єдиного чи вирішального доказу» є такий: «Якщо свідок звинувачення не з'явився до суду або особистість якого прихована від обвинуваченого (анонімний свідок), в обох випадках спричиняється потенціальна шкода обвинуваченому, адже обвинувачений в кримінальному процесі повинен мати ефективну можливість оскаржити наведені проти нього докази» (Solakov, 1999: 57). Ще одне тлумачення Суду: «У цілому ці правила (наголошено – П.П.) вимагають надання обвинуваченому адекватної та належної можливості поставити під сумнів показання свідка звинувачення та допитати його, як під час надання ним показань, так і на подальших стадіях провадження» (Al-Khawaja, 2011: 118).

Попри те, що у рішеннях наднаціонального судового органу поняття «правило» не визначене безпосередньо (Schenk, 1988: 45–46; Teixeira de Castro, 1988: 34; Шабельник, 2009: 54), хоча використовується в багатьох кримінальних провадженнях (тому і є – правило), правилу «єдиного чи вирішального доказу» характерна гнучкість. Доказом слугує прецедент: «...використання в якості доказів показань відсутнього свідка, відібраних на стадіях розслідування та судового слідства, саме по собі не є несумісним з гарантіями, встановленими пунктом 1 та підпунктом «d» пункту 3 статті 6 Конвенції, якщо дотримано право на захист» (Saidi, 1993: 43).

Варто відмітити, що, на думку Суду, прийняття в якості доказу показань свідка, який не з'явився в судові засідання, показання якого, отримані на стадії попереднього розгляду, були єдиним чи вирішальним доказом вини обвинуваченого, автоматично не викликає порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (Schatschaschwili, 2015: 106). Суд обґрунтовує такий висновок тим, що «...негнучке застосування єдиного чи вирішального правила суперечило б традиційному підходу ЄСПЛ до розгляду скарг на порушення права на справедливий розгляд, гарантоване пунктом 1 статті 6 Конвенції, що полягає у встановленні того, чи був справедливий розгляд в цілому. Прийняття неперевіраних у суді доказів пов'язане із ризиками для справедливості судового розгляду і потребує особливої уваги при врівноваженні інтересів» (Al-Khawaja, 2011: 146–148).

Інше підтвердження: «... у справі «Аль-Хаваджа та Тагері проти Сполученого Королівства» (*Al-Khawaja and Tahery v. the United Kingdom*) [GC], №№ 26766/05 і 22228/06 від 15 грудня 2011 року причиною того, що Суд відступив від так званого єдиного чи вирішального правила, було прагнення відійти від правила, яке застосовується автоматично, та повернутись до традиційного розгляду справедливості розгляду в цілому» (Schatschaschwili, 2015: 112). Обидва приклади підводять до висновку, що гнучкість використання правила «єдиного чи вирішального доказу» має бути пов'язана із врівноважуючими факторами, які не допустять порушення права обвинуваченого на справедливий судовий розгляд.

Отже, правило «єдиного чи вирішального доказу» окрім того, що є сукупністю процесуальних дій суду, які не допускають порушення права обвинуваченого на справедливий судовий розгляд, є гнучким та використовується в багатьох аналогічних кримінальних провадженнях.

Правило (критерій) трьохступінчатого тесту та його гнучке застосування Судом для оцінки справедливості судових рішень

Для встановлення відповідності пункту 1 та підпункту «d» пункту 3 статті 6 Конвенції судового розгляду, в якому в якості доказів були використані показання свідка, який не з'явився до суду і не допитаного на стадії досудового розгляду, ЄСПЛ використовує **правило (критерій) трьохступінчатого тесту**, згідно якого має бути досліджено:

1) чи існували вагомі підстави для неявки свідка в судові засідання і, відповідно, для прийняття в якості доказу неперевіраних показань відсутнього свідка;

2) чи були докази відсутнього свідка єдиною чи вирішальною основою для винесення підсудному обвинувального вирок;

3) чи були достатні врівноважуючі фактори, в тому числі важливі процесуальні гарантії, що компенсують труднощі, з якими зіткнулась сторона захисту в результаті прийняття в якості доказу неперевіраних показань, які забезпечують справедливість судового розгляду, що оцінюється в цілому (Al-Khawaja, 2011: 119–147).

Оскільки правило (критерій) трьохступінчатого тесту є сукупністю процесуальних дій суду, які не допускають порушення права обвинуваченого на справедливий судовий розгляд, то можна стверджувати про правову тотожність понять «правило» та «критерій» у розглядуваному контексті. Вочевидь, правило «єдиного чи вирішального доказу» є одним із елементів трьохступінчатого тесту, тому стає зрозумілим, чому Судом вжито поняття «критерій» (хоча, насправді, це є правило).

Взаємозв'язок усіх трьох ступенів тесту зводиться до наступного. Спочатку Суд встановлює наявність вагомих підстав для неявки свідка (*Перша ступінь*) та наступного прийняття в якості доказу показань відсутнього свідка. Це «попереднє» питання, яке має розглянути Суд перед з'ясуванням того, чи є показання відсутнього свідка єдиною чи вирішальною підставою для засудження підсудного. Факт єдиного чи вирішального доказу з'ясовується Судом на завершальній стадії судового розгляду з врахуванням усіх наданих доказів (*Друга ступінь*). Від вагомості показань відсутнього свідка залежатиме вага врівноважуючих факторів (*Третя ступінь*), щоб була забезпечена справедливість судового розгляду в цілому (Schatschaschwili, 2015: 117).

Правило трьохступінчатого тесту, як і правило «єдиного чи вирішального доказу», характерна гнучкість. Підтвердженням слугують прецеденти, в яких Суд:

Скористався загальним підходом до вивчення питання про справедливість судового розгляду, враховуючи усі три складові трьохступінчатого тесту (Salikov, 2012: 118; Asadbeyli, 2012: 134; Yevgeniy Ivanov, 2015: 45–50; Sandru, 2014: 62–70).

Вважаю, що однієї лише відсутності вагомих підстав для неявки свідка обвинувачення вистачило для визнання порушеннями пункту 1 та підпункту «d» пункту 3 статті 6 Конвенції (Рудніченко, 2013: 105–110).

Використав диференційований підхід: відсутність вагомих підстав для неявки свідка обвинувачення говорить про несправедливість судового розгляду, за виключенням випадків, коли показання цього свідка явним чином не мали значення для результату розгляду (Khodorkovskiy, 2013: 709–716; Cevat Soysal, 2014: 76–79; Suldin, 2014: 56–59).

Дотримуваясь позиції того, що коли неперевірені показання не є ні єдиними, ні вирішальними доказами, достатні врівноважуючі фактори не потрібні (Schatschaschwili, 2015: 113–114).

Нагадаю, що коли показання відсутнього свідка не досягли рівня визнання їх єдиним чи вирішальним доказом, на якому ґрунтується обвинувальний вирок, винесений заявнику, необхідно дослідити справедливість судового розгляду в цілому. Традиційно такий розгляд включає аналіз значення неперевірених доказів для доведення винуватості обвинуваченого та вивчення врівноважуючих факторів, застосованими судами для компенсації труднощів, з якими зіткнулась сторона захисту (Gani, 2013: 41; Fafrovicz, 2012: 58–63; Sellick, 2012: 54–55) (покази відсутніх свідків визnano «важливими»), (Beggs, 2012: 156–159) (показання відсутніх свідків визnano лише частиною непрямих доказів), (Stefančić, 2012: 42–47) (покази відсутніх свідків визnano одним із доказів, на яких ґрунтувався обвинувальний вирок, винесений заявнику), (Garofolo, 2013: 52, 56–57; Matytsina, 2014: 164–165; Horncastle, 2014: 150–151) (питання врівноважуючих факторів не розглядалось через незначну важливість показів відсутнього свідка).

Визначення поняття «правило»

Вивчення рішень Суду, в яких наднаціональний судовий орган оцінював справедливість судових розглядів, коли свідок обвинувачення був відсутній у судовому засіданні, дало можливість сформулювати визначення поняття «правило». Серед них наступні.

Правило – це сукупність процесуальних дій суду, що визначають порядок ведення судового розгляду в кримінальному провадженні, спрямованих на дотримання його справедливості на основі співвідношення доказів обвинувачення та захисту.

Правило – це сукупність процесуальних дій суду, спрямованих на забезпечення справедливого судового розгляду, заснованому на справедливому співставленні доказів обвинувачення та захисту.

Правило – це сукупність процесуальних дій суду, розроблених ЄСПЛ для регулювання ходу судового розгляду з метою забезпечення справедливості стосовно сторін кримінального провадження.

Правило – це сукупність процесуальних дій суду, вироблені ЄСПЛ, які гарантують недопущення порушення норм Конвенції по відношенню до кожного учасника кримінального провадження і забезпечують справедливе відправлення правосуддя.

Значення правил ЄСПЛ для вітчизняного судочинства

Озброєння вітчизняних суддів правилами ЄСПЛ є надзвичайно важливим, адже забезпечує зближення судових практик України та країн-учасників Конвенції.

Правила відповідають принципу ефективності, оскільки пропонують оптимальний, однаковий для всіх національних судів шлях з'ясування справедливості судового розгляду (вони взаємопов'язані із загальною справедливістю провадження за кримінальним аспектом статті 6 Конвенції). Вони є загальноновизнаними міжнародними стандартами, які є основними складниками поняття справедливого судового розгляду. Потреба у таких стандартах пояснюється, зокрема, необхідністю захисту прав обвинуваченого, від неправомірного тиску з боку органів влади.

Значною мірою потреба у правилах для українського правосуддя підтверджена вітчизняними та зарубіжними суддями. Так, Суддя Апеляційного суду Амстердама Херман ван дер Меєр вбачає в правилах судочинства запоруку підвищення ефективності здійснення судочинства і те, що вони дозволяють уникнути зловживань процесуальними правами учасників проваджень і запроваджують єдині підходи до вирішення процесуальних питань під час розгляду судових справ (Про правила, 2023: 1–2).

Голова Вищої ради правосуддя України Г. Усик вбачає, що саме незалежний суд, який матиме достатній, зрозумілий і передбачуваний процесуальний інструментарій, поряд з імперативними приписами процесуальних кодексів застосовуватиме ще й правила судочинства, зможе забезпечити справедливий, прозорий та ефективний розгляд справ. Такі правила не замінюють норми процесуальних кодексів, а натомість покликані насамперед вирішити проблемні питання, що не повною мірою врегульовані на законодавчому рівні, та сприятимуть кращій організації судового процесу (Правила організації, 2023: 1).

Дослідження поглядів науковців, вітчизняних та зарубіжних суддів та вивчення сформованих ЄСПЛ позицій дало змогу окреслити правову характеристику правил, яка визначає значення правил для українського судочинства: 1) вони регулюють хід кримінального провадження як на досудовій стадії, так і під час судового розгляду; 2) правила мають силу норм права для учасників процесу; 3) їх використання посилює правовий механізм захисту прав людини; 4) правила забезпечують чітку структурованість судового процесу; 5) сформовані практикою ЄСПЛ, вони забезпечують права обвинуваченого на захист (підпункт «d» пункту 3 статті 6 Конвенції), узгоджуються як з нормами колишнього (1960 р.), так і чинного (2012 р.) кримінальних процесуальних кодексів України; 7) застосовуються разом із національним процесуальним законодавством; 8) не заперечують суддівський розсуд; 9) забезпечують передбачуваність та прозорий розгляд кримінальних справ; 10) правила судочинства впливають із принципів судочинства, оскільки принципи судочинства – це універсальні правові засади відстоювання конвенційних прав і свобод людини відповідно до вимог демократії (Музичук, 2019:29).

Висновок. У процесі дослідження вдалось встановити беззаперечну потребу українського правосуддя в застосуванні правил, вироблених ЄСПЛ для оцінки справедливості судових розглядів у кримінальних провадженнях. Оскільки правилам характерна гнучкість, то їх правозастосування потребує глибокого та постійного вивчення прецедентної практики ЄСПЛ, яка динамічно розвивається. На перспективу наукових пошуків може бути винесено дослідження інших (окрім згаданих) правил, які Суд використовує для оцінки справедливості судових розглядів у кримінальних провадженнях.

Список використаних джерел:

1. Decision of the ECtHR in the case “Al-Khawaja and Tahery v. the United Kingdom”[GC], № 26766/05, 22228/06, dated December 15, 2011. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/tkp197/view.asp#{\"itemid\":\[\"001-108072\"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/tkp197/view.asp#{\).
2. Decision of the ECtHR in the cast “Asadbeyli and Others v. Azerdaijan”, №№ 3653.05, 14729/05, 20908/05, 26242/05, 36083/05 and 16519/06, dated December 11, 2012. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\"%22itemid%22:\[\"%22001-115208%22\"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\).
3. Decision of the ECtHR in the case “Beggs v. the United Kingdom”, № 25133/06, dated November 6, 2012. URL: [http://hudoc.echr.coe.int/eng#{\"%22itemid%22:\[\"%22001-142775%22\"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{\).
4. Decision of the ECtHR in the case “Windisch v. Austria”, № 12489/86, dated September 27, 1990. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\"%22itemid%22:\[\"%22001-73479%22\"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\).
5. Decision of the ECtHR in the case “Gani v. Spain”, № 61800/08, dated February 19, 2013. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\"%22itemid%22:\[\"%22001-116836%22\"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\).
6. Decision of the ECtHR in the case “Garofolo v.Switzerland”, № 4380/09, dated April 02, 2013. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\"%22itemid%22:\[\"%22001-118668%22\"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\).
7. Decision of the ECtHR in the case “Yevgeniy Ivanov v. Russia”, № 27100/03, dated April 25, 2013. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\"%22itemid%22:\[\"%22001-118729%22\"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\).
8. Конституція України: офіц. текст. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/z960254K?an=2>.
9. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: зб. законод. актів: станом на 19.04.2023 р. Київ, 2023. 102 с.
10. Decision of the ECtHR in the case “Cevat Soysal v. Turkey”, № 17362/03, dated September 23, 2014. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\"%22fulltext%22:\[\"%22Cevat%20Soysal%20v.%20Turkey%22\"\],\"%22documentcollectionid%22:\[\"%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\).
11. Decision of the ECtHR in the case “Luca v. Italy”, № 33354/96, dated February 27, 2001. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/tkp197/view.asp?i=002-5791>.
12. Decision of the ECtHR in the case “Lüdi v. Switzerland”, dated June 15,1992. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\"%22itemid%22:\[\"%22001-104003%22\"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\).
13. Decision of the ECtHR in the case “Matysina v. Russia”, № 58428/10, dated March 27, 2014. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\"%22fulltext%22:\[\"%22Matysina%20v.%20Russia%22\"\],\"%22documentcollectionid%22:\[\"%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\).
14. Музичук К.С. Демократичні основи судочинства (аспект інформаційних прав і свобод людини). Луцьк, 2019. 528 с.
15. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006. № 3477-IV. URL: <https://zalon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>.
16. Правила організації ефективного судочинства обговорили на нідерландсько-українській конференції. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1492723>.
17. Про правила ефективного судочинства говорили на міжнародному тренінгу. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1400016/>.
18. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів №№ 2, 4, 7 і 11 до Конвенції» : Закон України від 17.07.1997. № 476/97-ВР. URL: <https://ips.ligazakon.net/djcmnt/z970475>.
19. Рішення ЄСПЛ у справі «Рудніченко проти України» № 2775/07 від 11.07.2013 р. URL: <https://jps.ligazakon.net/document/S0000568>.
20. Decision of the ECtHR in the case “Saidi v. France”, №14647/89, dated September 20, 1993. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/tkp197/view.asp#{\"itemid\":\[\"001-57839\"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/tkp197/view.asp#{\).
21. Decision of the ECtHR in the case “Salikhov v. Russia”, № 23880/05, dated May 3, 2012. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\"%22itemid%22:\[\"%22001-110836%22\"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\).
22. Decision of the ECtHR in the case “Şandru and Others v. Romania”, № 22465.03, dated December 8, 2014. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\"%22itemid%22:\[\"%22001-97923%22\"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\).
23. Decision of the ECtHR in the case “Sellick and Sellick v. the United Kingdom”, № 18743/06, dated October 16, 2012. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\"%22fulltext%22:\[\"%22Sellick%20and%20Sellick%20v.%20the%20United%20Kingdom%22\"\],\"%22documentcollectionid%22:\[\"%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\).
24. Decision of the ECtHR in the case “Solakov v. former Yugoslav Republic of Makedonia”, №47023, dated March 24, 1999. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\"%22fulltext%22:\[\"%22Solakov%20v.%20former%20Yugoslav%20Republic%20of%20Makedonia%22\"\],\"%22documentcollectionid%22:\[\"%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\).
25. Decision of the ECtHR in the case “Suldin v. Russia”, № 20077/04, dated October 16, 2014. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\"%22itemid%22:\[\"%22001-147021%22\"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\).
26. Decision of the ECtHR in the case “Tacke v. Belgium”[GC], № 926/05, dated November 16. 2010. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\"%22fulltext%22:\[\"%22Tacke%20v.%20Belgium%22\"\],\"%22documentcollectionid%22:\[\"%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\).

20. Decision of the ECtHR in the case “Saidi v. France”, №14647/89, dated September 20, 1993. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/tkp197/view.asp#{\"itemid\":\[\"001-57839\"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/tkp197/view.asp#{\).
21. Decision of the ECtHR in the case “Salikhov v. Russia”, № 23880/05, dated May 3, 2012. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-110836%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-110836%22]).
22. Decision of the ECtHR in the case “Şandru and Others v. Romania”, № 22465.03, dated December 8, 2014. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-97923%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-97923%22]).
23. Decision of the ECtHR in the case “Sellick and Sellick v. the United Kingdom”, № 18743/06, dated October 16, 2012. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22fulltext%22:\[%22Sellick%20and%20Sellick%20v.%20the%20United%20Kingdom%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22fulltext%22:[%22Sellick%20and%20Sellick%20v.%20the%20United%20Kingdom%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22]).
24. Decision of the ECtHR in the case “Solakov v. former Yugoslav Republic of Makedonia”, № 47023, dated March 24, 1999. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22fulltext%22:\[%22Solakov%20v.%20former%20Yugoslav%20Republic%20of%20Makedonia%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22fulltext%22:[%22Solakov%20v.%20former%20Yugoslav%20Republic%20of%20Makedonia%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22]).
25. Decision of the ECtHR in the case “Suldin v. Russia”, № 20077/04, dated October 16, 2014. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-147021%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-147021%22]).
26. Decision of the ECtHR in the case “Tacke v. Belgium”[GC], № 926/05, dated November 16, 2010. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22fulltext%22:\[%22Tacke%20v.%20Belgium%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22fulltext%22:[%22Tacke%20v.%20Belgium%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22]).
27. Decision of the ECtHR in the case “Teixeira de Castro v. Portugal”, № 44/1997/828/1034, dated June 9, 1988. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-58193%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-58193%22]).
28. Decision of the ECtHR in the case “Fafrovicz v. Poland”, № 43609/07, dated April 17, 2012. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-110469%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-110469%22]).
29. Decision of the ECtHR in the case “Khadorkovskiy and Lebedev v. Russia”, №№ 11082/06 and 13772/05, dated July 25, 2013. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:\[%22001-179173%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:[%22001-179173%22]).
30. Rishennia YeSPL u spravi «Shabelnyk proty Ukrainy»[Decision of the ECtHR in the case "Shabelnyk v. Ukraine"], № 16404/03, 19.02.2009 p. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_457#Text [in Ukrainian].
31. Decision of the ECtHR in the case «Schatschaschwili v. Germany» [GC], № 9154/10, dated December 15, 2015. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:\[%22001-159566%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:[%22001-159566%22]).
32. Decision of the ECtHR in the case “Schenk v. Switzerland”, № 10862/84, dated July 12, 1988. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-76800%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-76800%22]).
33. Decision of the ECtHR in the case “Horncastle and others v. the United Kingdom”, № 4184, dated December 16, 2014. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/tkp197/view.asp#{\"itemid\":\[\"001-116865\"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/tkp197/view.asp#{\).
34. Decision of the ECtHR in the case “Štefančič v. Slovenia”, № 18027/05, dated October 25, 2012. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-115433%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-115433%22]).